

LANGOBARDSKI IN DRUGI GERMANSKI KULTURNI ELEMENTI V JUGOVZHODNEM PREDALPSKEM PROSTORU

MARIJAN SLABE

Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo

Tema je usmerjena na problematiko etničnega opredeljevanja
v času velikega preseljevanja ljudstev

V svojih razmišljanjih želim namerno, zaradi smiselnosti in nenehno prisotnega problema, preseči mejo naslova in se usmeriti predvsem še v poskus pojasnitve odnosa med kulturnim in etničnim elementom, ki ju ponuja arheološka metoda dela.

V geografskem pogledu se bom pri dokazilih omejil zgolj na sedanje območje Slovenije zaradi tega, ker je na tem prostoru obdobje, ki ga obravnavamo, razmeroma pestro predstavljeno v literaturi in zaradi dokaj bogato in sistematično podanega arheološkega gradiva z najdišč — predvsem grobišč, kar pač daje arheologu osnovo pri njegovi metodi pronicanja v čas velikega preseljevanja ljudstev. Da bi na kratko čim bolj smiselno zaokrožil svoj namen, bom v izvajanjih sledil trem osnovnim pokazateljem, ki so neposredno med seboj vezani in jih prav gotovo ni mogoče ali pa jih je težko med seboj ločevati:

1. Pregled prisotnosti zgodovinsko dokazanih oziroma dokazljivih ljudstev od konca 4. do konca 6. stoletja;
2. Arheološke prvine za dokazovanje etničnega stratuma;
3. Elementi, pridobljeni s pomočjo interdisciplinarne metode dela (pomoč pri dokazovanju etnosa).

1. Leta 408 beležimo pojav Alarihovih Gotov pred Emono. V sredini 5. stoletja sledimo prisotnosti Atilovih Hunov. Tik pred vlado Teoderika Velikega oziroma nastopom Vzhodnih Gotov je treba upoštevati kratko zadrževanje Odoakarja iz rodu germanskih Skirov z delom svojih privržencev. Druga polovica 6. stoletja pa odpira vrata Langobardom. Nadalje zasledimo v literaturi tudi zaznambo o prisotnosti slovanskih enot že v 1. polovici 6. stoletja, vključenih v bizantinsko armado ali pa kot udeležence raznih roparskih pohodov na italska tla. K temu naj dodamo še razna druga plemena, ki jih sledimo v tekstih, do-

tikajoč se zgodovine našega prostora, kot Herule, Alemane itd. Ob vsem tem pestrem etničnem rastru pa živi tod še ljudstvo (in to v večini), ki vleče svoje korenine iz starejših obdobj in ki ga je tok življenja v antičnem času v poltisočletnem trajanju še po svoje utirjal in prenavljal.

2. Poudarek: ne nameravam se spuščati v kakršnokoli razpravo z omenjenimi navedbami o etnični strukturi, marveč želim nanizati in poskušati uskladiti z njimi, v kolikor je to sploh mogoče, došedanje arheološke rezultate in pokazatelje.

Predvsem pa bi hotel s samimi dejstvi iztržiti iz arheoloških analiz oziroma raziskav grobišč pri nas tiste silnice, ki nam morejo najbolj eksaktno razpreti možnosti za ustrezno interpretacijo etničnega elementa v času velikega preseljevanja ljudstev v našem prostoru. S čisto arheološko metodo se je mogoče doslej prikopati le do določenih pokazateljev, ki pridejo v poštev za etnično opredeljevanje pokopanih, vsekakor pa ta metoda ne more zadovoljiti vseh izhodišč za kompleksnejšo predstavo tega ne lahko rešljivega problema. Posebno je treba izpostaviti, da ni mogoče na podlagi obsega oziroma kakovosti neizrazitega grobnega inventarja, ki je v pretežni meri še vezan na globoko utemeljeno antično tradicijo, kakor tudi na podlagi skromne opreme grobov (lesene deske, oblaganje s kamni ipd.) vedno in povsod določati oziroma posploševati izhodišča za opredeljevanje pripadnosti pokopanih določenemu etnosu. K temu bi dodal, da tudi po arheološki tipološki metodi ugotovljeno tuje gradivo ne zagotavlja vedno zadovoljivega odgovora oziroma ne dopušča enostavne rešitve: opredelitev pokopanega tujemu ljudstvu.

Arheološka metoda dela pa vendar dovoljuje oziroma nas vodi na podlagi v nadaljnjem sicer ne navedenih elementov k temu, da opredelimo gradivo in ponekod v zvezi z njim tudi nosilce-uporabnike določenih predmetov kot pripadnike nekega etnosa.

Sicer bi morda lahko med ostaline hunskega, vsekakor pa nomadskega inventarja (razumljivo tudi v sekundarni uporabi) opredelili okroglo zrcalo z okrasom zvezde na hrbtni strani, ki izvira iz Kranja, kakor tudi trirobe puščice, ki jih uporabljajo takratna preseljujoča se ljudstva.

Med predmete vzhodnogotskega kulturnega horizonta je treba vsekakor navesti prvenstveno tipične vzhodnogotske ločne fibule in pasne spone, okrašene v tehniki žlebičenja oziroma celičenja (največ iz italških delavnic).

Alemansko kulturno komponento nam predstavlja npr. fibula z enakomerno široko nogo iz Dravelj kakor tudi pokop bojevnika iz istega grobišča. Če smemo v vseh primerih istemu horizontu pripisati tudi pokopavanja v izdolbenem deblu, kar v literaturi zasledimo, je slej ko prej vprašljivo.

Gepidskemu kulturnemu krogu pripadata po Z. Vinskem dve germanski ločni fibuli iz Kranja.

Iz germansko-langobardskega kulturnega sloja je treba izpostaviti predvsem tako imenovane S-fibule. Sicer spadajo med germansko okrasje tedanjega časa še nekateri drugi tipi fibul, ki jih je potrebno uvrstiti med predmete, ki naj bi označevali germanski, po arheoloških analizah pa opredeljeni langobardski etnos. To so fibule s ptičjim motivom, z zarezi okrašene fibule z enakomerno široko nogo, fibuli tirinškega izvora in nekateri tipi okroglih ploščatih fibul. Tudi

stekleni pivski rog, nekaj keramičnega gradiva ter vojaški grobovi nas prav tako usmerjajo h germanski opredelitvi pokojnikov.

V grobovih iz tega časa ne manjka seveda tudi predmetov, ki so kot rečeno poznoantičnega porekla in med katere je treba zlasti šteti uhane s poliedrom oziroma košarico, ogrlice, prstane, igle, koščene glavnike, različne tipe pasnih spon (posebno mesto zavzemajo spone zgodnjebizantinsko-mediteranskega tipa iz 2. polovice 6. stoletja), razne ploščate fibule, različno orodje itd., vendar so le-te lahko uporabljali tako domačini kot tujci.

3. Med prvine, ki nam jih nudijo raziskave drugih ved, moramo prvenstveno omeniti rezultate antropoloških analiz. Na posameznih okostjih (Dravlje, Rifnik, Kranj, Levakova jama) so bili zapaženi jasni znaki umetne deformacije lobanj, kar je izrazit tuj in nomadski pojav, vezan na vzhodna ljudstva, sicer pa je ta običaj srednja Evropa spoznala s prisotnostjo Hunov, Avarov, Sarmatov, Alanov in germanskih priseljencev. Žal druge analize doslej še niso bile opravljene.

Razumljivo je, da je treba pojav umetnega preoblikovanja glave in grobne pridevke, kar vse služi vsaj trenutno kot ključni motiv za reševanje etničnih vprašanj na nekem najdišču iz tega časa, gledati v vsej celovitosti. Iz tega zornega kota gledano, moramo pač zaključiti, da arheološka metoda sama v današnjem času razvoja znanosti še zdaleč ne daje popolnega odgovora na eksaktno etnično opredeljevanje.

Z dokajšnjo gotovostjo smemo danes določenemu etnosu pripisati le tiste pokojnike in grobove, ki imajo bodisi antropološko, arheološko-tipološko ali kakšno drugo jasno dokazilo (tako je npr. v Dravljah in na Bledu ter pri posameznih pokopih v Kranju in na Rifniku). Seveda je treba pri tem upoštevati, da natančnejša opredelitev ljudstva, kateremu določeni pokojnik pripada, sloni še vedno predvsem na tipoloških ugotovitvah. Torej se postavlja še posebno vprašanje o notranji členitvi tako domačega kot tujega etnosa. Tako kvantiteta oziroma kvaliteta pridevkov v grobu — izpovedno šibkih za kakršnokoli etnično opredeljevanje, določeneje rečeno, s široko, zaenkrat neomejeno značilnostjo, saj služijo tako tujcu kot domačinu, pa tudi sam način pokopa, ki je v glavnem enovit oz. podoben in za posamezno kulturo nespecifičen ter izraz splošnega kulturnega značaja — ne sme in ne more biti primarna prvina oziroma edino odločilno vodilo pri določanju etničnega porekla pokopanih na grobiščih tega časa. Njihov pomen se more vrednotiti le v sklopu dodatnih, pri dosedanjih arheoloških analizah neupoštevajočih — drugih ugotovitev, ki jih ponuja interdisciplinarna obravnava.

Iz celotnega razmišljanja je torej razvidno, da zaenkrat še ni moč povsem pritrdilno odgovoriti na etnične predstave tega časa, ki jih sledimo v zgodovinski literaturi, saj nam, kot smo videli, arheološki dokazi dovoljujejo zaenkrat le razmeroma ozko mejo razčlenjevanja in ugotavljanja etnosa v tem obdobju. Z določeno gotovostjo lahko dokazujemo, da imamo na grobišču v Kranju pokopane pretežno staroselce, sledijo jim Langobardi in Ostrogoti — morda so vmes še Gepidi in Alemani. V Dravljah se odražajo predvsem Vzhodni Goti in posamezni grobovi Alemanov; v grobišču na Rifniku pa zopet izstopajo staroselci, slede jim posamični grobovi s pokojniki vzhodnogotskega, langobardskega in morda tudi alemanskega porekla.

- M. Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije*, Ljubljana 1933.
- F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*, Ljubljana 1902.
- B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Dela 1. razr. SAZU 7/1, Ljubljana 1952; *Isti*, *Zgodovina slovenskega naroda I*, Ljubljana 1964.
- J. Šašel, *Alpes Iuliana*, *Arheološki vestnik* 21—22 (1970—1971) 33—44; *Isti*, Problem naseljevanja vzhodno-alpskih Slovanov, *Kronika* 20 (1972) 3—6; *Isti*, Slovenski prostor od Kelto do Slovanov, *Kronika* 26 (1978) 61—68.
- Z. Vinski, J. Kovačević: Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslovenskih oblasti od IV do početka VII veka, *Arheološki vestnik* 11—12 (1960—1961) 225—238; *isti*, Rani srednji vijek u Jugoslaviji od 400. do 800. godine, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 5 (1971) 47—73; *Isti*, O rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 6—7 (1972—73) 177—227.
- J. Werner, Ostgotische Bügelfibeln aus bajuwarischen Reihengräbern, *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 26 (1961) 68—75; *Isti*, *Die Langobarden in Pannonien*, Abh. der Bay. Akad. d. Wiss. NF 55 A, B, München 1962.
- H. Zeiss, Zur ethnischen Deutung frühmittelalterlicher Funde, *Germania* 14 (1930) 11—24.
- M. Slabe, *Dravlje, grobišče iz časov preseljevanja ljudstev*, Situla 16, Ljubljana 1975; *Isti*, Künstlich deformierte Schädel der Völkerwanderungszeit in Jugoslawien im Lichte ihrer Aussagekraft, *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini*, Novi Sad 1978, 67—74; *Isti*, *Vrednote kulturnih prvin pri določanju etnosa na grobiščih selitve ljudstev v SR Sloveniji*. Predavanje na XI. kongresu arheologa Jugoslavije v Mostarju 22. 10. 1980.

CULTURAL ELEMENTS OF THE LONGOBARDS AND OTHER GERMANIC PEOPLES IN THE SOUTH-EAST PREALPINE AREA

Summary

In the present article exceeding its title the author explains relation between the cultural and ethnic element which are offered by the archaeological working-method. From the geographic point of view he restricts on the present Slovene territory. The base of his treatise is built on three factors: the presence of the historically proved or provable peoples in the period between the end of the 4th and the end of the 6th century A. D., then the archaeological elements for proving the ethnic stratum and at last the elements got by means of the interdisciplinary method of working.

After his deepened meditation the author concludes that it has not been possible so far to confirm the ethnic notions from that time coming from the historical literature. Besides he shows that archaeological proves allow only a narrow limit by analysing and ascertaining the ethnoses in the period mentioned above. After his opinion the only statement which can be expressed with some certainty is the following: In the graveyard at Kranj there are aboriginal people buried in majority, then follow the Longobards and the Ostrogoths and among them a few Gepides and Allemanns. In the necropolis at Dravlje the Ostrogoths are buried above all with single graves of the Alemanns. And in the Rifnik cemetery the autochthonic inhabitants are in greater part, and then follow a few graves of the Ostrogoths, Longobards or maybe also of the Alemanns.